

місцевого самоврядування. Місцеве самоврядування має зберегти свої права з одночасним здійсненням частини функцій виконавчої влади. Межі взаємодії між цими органами та способи вирішення між ними конфліктів має встановлювати законодавство.

Потрібно виробити нову управлінську ідеологію, спрямовану на оновлення адміністративної культури, формування готовності управлінського персоналу до прийняття рішень в умовах зростаючої свободи дій та підвищення особистої відповідальності з орієнтацією на служіння громадянам. Слід ідентифікувати, стандартизувати та оприлюднити певні види державних послуг з метою їх поліпшення і спрощення порядку надання (дерегуляція), делегування повноважень іншим управлінським рівням та секторам (децентралізація і деконцентрація), а також удосконалення управлінських процедур та запровадження достатніх апеляційних інституцій і механізмів, зокрема стосовно оскарження дій державних службовців. Отже, децентралізація публічного управління має здійснюватися в межах цілісного пакету політичних, економічних, соціальних реформ, спрямованих на перетворення України в сучасну європейську країну. Тому проведення реформи передбачає плідну співпрацю Президента України, Кабінету Міністрів України та Верховної Ради України з урахуванням інтересів місцевого самоврядування.

1.3. Адаптація вітчизняних підприємств до впливу глобалізаційних процесів

Вітчизняні підприємства протягом семидесяти років ХХ ст. працювали в умовах централізованої планової економіки за відсутності систем інноваційного та стратегічного управління та не були самостійними. Їх діяльність була побудована на щорічному виконанні доведених «зверху» п'ятирічних планів.

Починаючи з 1991 року розпочався процес трансформації, за якого стара економічна система була зруйнована, а нова, ринкова, тільки почала створюватися, розірвалися економічні зв'язки з Росією та країнами СНД. Зі

становленням України як самостійної держави та переходом до ринкових умов господарювання вітчизняні підприємства отримали широкі можливості щодо самостійності вибору виду і напрямку діяльності. Відбулося визнання підприємництва як провідного економічного та соціально-політичного чинника. Окрім державної форми власності створилися нові форми власності, за якими можуть діяти підприємства: приватна, колективна та комунальна.

Державно закріплене різноманіття видів та форм діяльності, отримання незалежності та самостійності у веденні господарської діяльності спричинило ріст кількості вітчизняних недержавних підприємств (рис. 1.1).

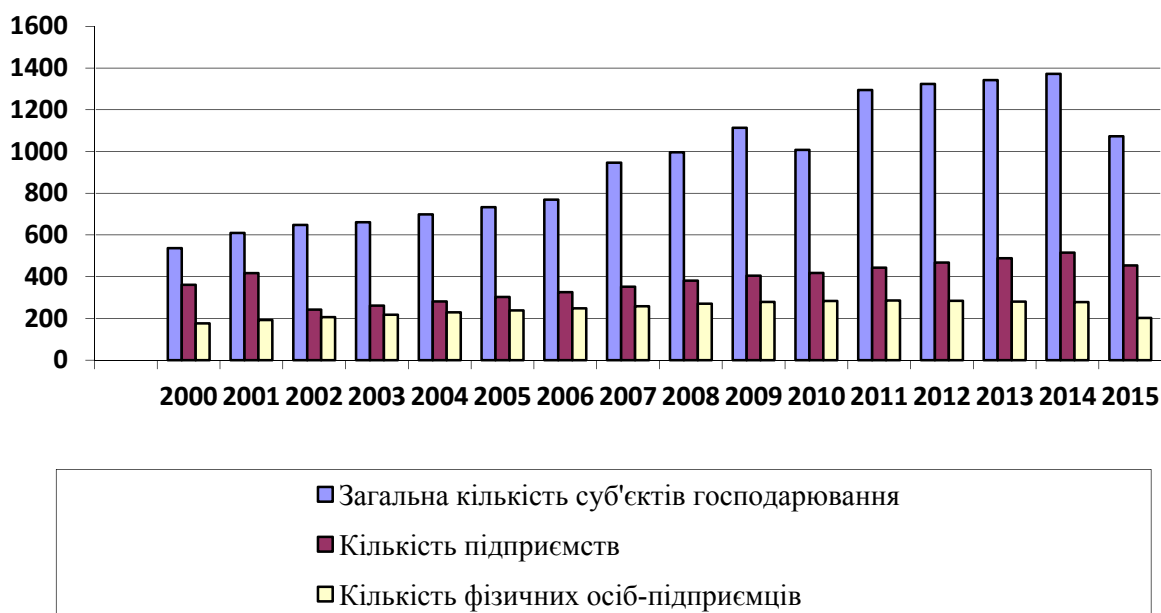

Рис. 1.1. Динаміка загальної кількості суб'єктів господарювання в Україні за період 1997-2015 рр.^{14 15 16 17 18 19 20}

¹⁴ Динаміка зареєстрованих і вибулих МП за 2005-2016 р.р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://infolight.org.ua/content/dinamika-malogo-pidpriemnictva-u-2005-2013-rokah>.

¹⁵ Послання Президента до Верховної Ради України за 2001 р. Про внутрішнє і зовнішнє становище України у 2000 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/ru/na002100-01>, <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/n0013100-03>.

¹⁶ Послання Президента до Верховної Ради України за 2013 р. Про внутрішнє і зовнішнє становище України у 2012 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <file:///C:/Users/admin/Downloads/f400955n5.pdf>.

¹⁷ Послання президента до Верховної Ради України за 2006-2012 рр. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.niss.gov.ua/catalogue/33/>.

¹⁸ Статистичний щорічник України за 2000 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://ukrstat.org/uk/druk/publicat/Arhiv_u/01/Arch_Ukr_.htm.

Так, за період 1997-2015 р.р. спостерігається поступове збільшення кількості зареєстрованих підприємств. Найменша кількість зареєстрованих підприємств була у 2000 році – 536,9 тис. одиниць. До 2009 року їх кількість поступово збільшувалася до 1113,8 тис. одиниць. У 2010 р. відбулося скорочення їх кількості на 9,5%, що пов'язано з наступним етапом кризових процесів в країні. За період 2011-2014 р.р кількість зареєстрованих підприємств знову поступово збільшується, досягаючи найбільшого значення у 2014 р. – 1372,2 тис. одиниці, що на 155,5% більше, порівняно з 2000 роком. У 2015 р. спостерігається зменшення кількості зареєстрованих підприємств до 1072,9 тис. одиниць, що на 21,8% менше ніж у 2014 р., яке викликано новим кризовим етапом розвитку економіки України.

Така тенденція діяльності вітчизняних підприємств за період 1997-2015 рр. зумовлена трансформаційними процесами в Україні та спричинена наявністю глибинних системних проблем в економіці країни, що викликано наступними причинами:

1. Структурні деформації у промисловості країни

Після розпаду Радянського Союзу Україна успадкувала спотворену структуру промислового виробництва (табл. 1.1)²¹.

У галузевій структурі промисловості України провідне місце традиційно займає важка промисловість – 73 % у 2004 р. Її значне переважання над виробництвом товарів народного споживання призводить до проблем із забезпеченням населення продукцією легкої і харчової промисловості. За останні роки в усіх галузях промисловості відбулося значне скорочення виробництва продукції, найбільше – у машинобудуванні, хімічній та легкій промисловості²².

¹⁹ Статистичний щорічник України за 2015 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://ukrstat.org/uk/druk/publicat/kat_u/publ1_u.htm.

²⁰ Статистичний щорічник «Промисловість» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/publ5_u.htm.

²¹ Праці, зазначені на сс. 50-51.

²² Загальна характеристика промисловості України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ukrmap.su/uk-g9/912.html>.

**Галузева структура промислового виробництва України
за період 1990-2015 рр.**

Галузі промисловості	Роки					
	1990	1995	2000	2005	2010	2015
Промисловість, всього	100	100	100	100	100	100
Електроенергетика	3,2	11,0	13,2	12,2	19,0	20,3
Паливна	5,7	13,3	10,1	13,1	10,1	6,4
Чорна металургія	11,0	21,8	27,4	27,4	25,6	23,4
Кольорова металургія	1,1	1,6	2,5	3,55	5,1	4,5
Хімічна і нафтохімічна	5,5	5,4	5,8	9,03	5,8	7,7
Машинобудування та металообробка	30,7	14,1	13,2	18,1	11,0	11,2
Деревообробна та целюлозно-паперова	2,9	2,2	2,3	4,59	3,1	4,4
Будівельних матеріалів	3,4	3,1	2,6		1,5	1,7
Легка	10,8	1,6	1,6	1,5	0,8	0,8
Харчова	18,6	15,1	17,4	22,8	18,0	19,6

Так, у 2000 р., незважаючи на зростання обсягів випуску продукції загальна тенденція погіршення структури промислового виробництва не змінилася. Це стосується насамперед машинобудування, частка якого зменшилася з 30,5 % у 1990 р. до 13,2 % – у 2000 р. Збільшилася і без того непомірно велика частка чорної металургії: за 2000 р. вона досягла 27,4 % порівняно з 11 % у 1990 р. та 23,8 % у 1999 р. Тривало зростання питомої ваги інших енергоємних галузей (хімічної промисловості, кольорової металургії). За підсумками 2000 р. сукупна частка сировинних та енергоємних галузей у структурі промислового виробництва наблизилася до 58 %²³.

У 2015 року обсяги промислового виробництва в Україні скоротились на понад 20%. Найбільших втрат зазнали підприємства автомобілебудування. Вони виробили всього лише 15% від минулорічних обсягів. До числа найбільш вразливих також потрапили галузь залізничного машинобудування (-75%),

²³ Послання Президента до Верховної Ради України за 2001 р. Праця, зазначена на с. 50.

виробництво побутової електроніки (-70%), вугільна галузь (-57%), виробництво акумуляторів та батарей (-53%)²⁴.

2. Зміна форм власності і приватизація підприємств

У 2000 р. роздержавленими підприємствами вироблено 58,3 % від загального обсягу промислової продукції. За рік форму власності змінили 5247 об'єктів, у т.ч. 31,0 % об'єктів державної форми власності та 69,0 % – комунальної. Майже половина підприємств та організацій, які змінили форму власності, припадає на торгівлю, громадське харчування і побутове обслуговування.

3. Низький ступінь розвитку малого підприємництва

Внесок малих підприємств у ВВП протягом останніх років залишається на рівні 7-8 %, тоді як в економічно розвинених країнах цей показник перевищує 40 %. У загальному обсязі прибутку на малий бізнес у 2000 р. припадало близько 2 %.

4. Низький ступінь оновлення виробничих фондів підприємств

Якщо у 1995 р. коефіцієнт оновлення основних фондів складав 5,9 %, то у 2000 р. – 2,4 %. Ступінь зношення основних фондів у 2000 р. досяг 42,8 %, тоді як у 1995 р. він був на рівні 37,1, у 1999 р. – 42,3 %. У промисловості цей показник є таким: у 1995 р. – 43,6 %, 1999 р. – 49,0, 2000 р. – 50,1 %²⁵.

5. Низька інноваційна активність підприємств

В Україні ще дуже низький рівень інноваційної діяльності підприємств, слабо розвивається венчурний бізнес, немає ефективних механізмів їх державної підтримки, як і малого підприємництва загалом.

6. Не розвиненість вітчизняного фондового ринку

Український фондовий ринок фактично залишається поза ринками зарубіжних країн. За 9 місяців 2000 р. нерезидентами реалізовано цінних паперів на 748,5 млн. грн., або всього 1,9 % від загальної суми емісії відповідного періоду.

²⁴ <http://glavcom.ua/publications/130207-promislovist-v-umovah-vijni.-shcho-maje-ukrajina-bez-krimu-ta-donbasu.html>.

²⁵ Послання президента до Верховної Ради України за 2006-2012 рр. Праця, зазначена на с. 50.

7. Не розвиненість зовнішньоторговельних відносин

Основний приріст експорту товарів та послуг у 2000 р. досягнуто завдяки нарощуванню поставок продукції металургії та хімічної промисловості. На ці галузі, які споживають більше половини всіх енергоресурсів припадає відповідно 44,9 % та 10,7 % українського експорту²⁶.

До зазначених проблем у 2010-2015 р.р. додалися нові перешкоди, а саме:

1. Продовження надмірної орієнтації промислової політики країни на розвиток базових (переважно сировинних) експортно-орієнтованих галузей промисловості.

2. Повільне впровадження міжнародних стандартів виробництва та якості промислової продукції, не адаптованість національної системи технічного регулювання до міжнародних та європейських стандартів, що стримує впровадження нових технологій у виробництво, створює технічні бар'єри в зовнішній торгівлі, обмежуючи доступ української продукції на європейські ринки.

3. Низька привабливість промислових підприємств для зовнішніх і внутрішніх інвесторів як через суттєве погіршення інвестиційного клімату в поточному періоді, так і внаслідок збереження численних інституційних перешкод (адміністративного тиску на бізнес, незахищеності прав інвесторів, корупційного складника в органах державної влади тощо).

4. Відсутність системного бачення розвитку промислового комплексу та невизначеність стратегічних засад державної промислової політики.

5. Нерозвиненість національної інноваційної системи як передумови формування нових джерел зростання, забезпечення розвитку економіки на інтенсивній основі та підвищення конкурентоспроможності країни.

6. Дезінтеграція промислового виробництва – низький ступінь співробітництва підприємств у ланцюгах доданої вартості, недостатність замкнених циклів виробництва продукції вищих технологічних укладів.

²⁶ Послання президента до Верховної Ради України за 2006-2012 рр. Праця, зазначена на с. 50.

7. Висока енергоємність, нераціональне енергоспоживання та низькі екологічні характеристики промислового виробництва, недостатнє використання потенціалу екологічно чистих відновлюваних джерел енергії.

8. Незавершеність земельної реформи в країні²⁷.

Разом з тим, за період існування держави в Україні постійно змінюються зовнішні умови, зумовлені в першу чергу політичними процесами в країні (табл. 1.2).

Таблиця 1.2

Періоди розвитку економіки України

Часові інтервали розвитку економіки України						
До 1991 р.	1991-2000 рр.	2001-2007 рр.	2008-2009 рр.	2010-2012 рр.	2013-2014 рр.	2015 р. – т. час
Період планової економіки	Період трансформації економіки, формування нової ринкової моделі	Період розвитку й зміцнення ринкової моделі	Глобальна світова фінансово-економічна криза	Посткризовий період	Внутрішня фінансово-економічна криза	період євроінтеграції

Вище зазначені системні проблеми в економіці України спричиняють деструктивний вплив як на макрорівні держави, так і на макрорівні – на окремі суб'єкти господарювання. Різкий перехід України з планової моделі розвитку до ринкової спричинив на вітчизняних підприємствах сильні потрясіння, що викликало велику кількість збанкрутілих за цей період підприємств (рис. 1.2).

Одночасно з ростом кількості зареєстрованих підприємств за 1990-2015 р.р. зростає кількість підприємств, що працюють неефективно. Про що свідчить поступове збільшення кількості збиткових підприємств з 328,77 тис. одиниць у 1997 році до максимальної кількості в 462,2 тис. одиниць у 2014 р. Найменша кількість збиткових підприємств за аналізований період була у 2000 р. 202,41 тис. одиниць.

²⁷ Статистичний щорічник України за 2015 р. Праця, зазначена на с. 51.

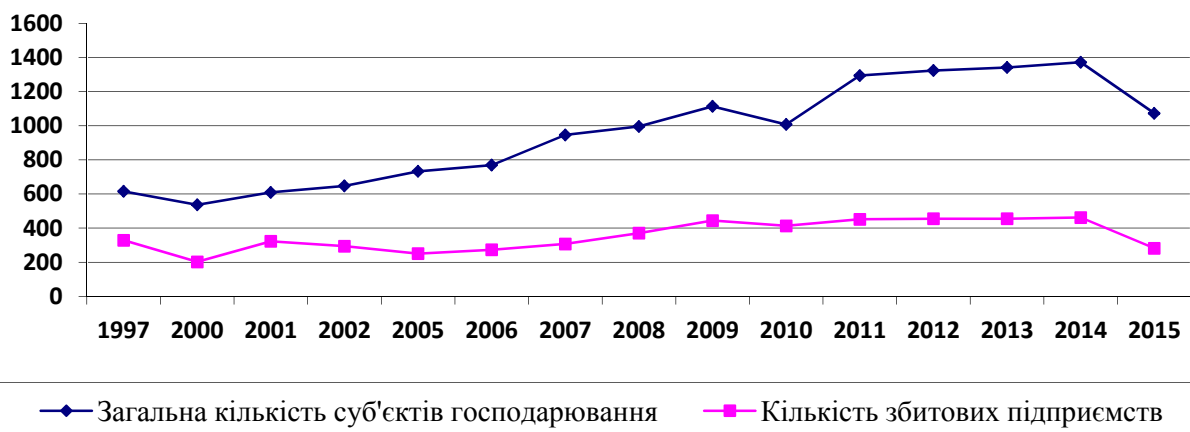

Рис. 1.2. Динаміка загальної кількості та кількості збиткових підприємств в країні за період 1997-2015 рр.

У 2015 р. кількість збиткових підприємств становила 282,17 тис. одиниць, що у 1,39 рази більше у порівнянні з 2000 роком. Таким чином, починаючи з 1991 і до поточного року кількість збанкрутілих підприємств становила середньому 37,4 % від загальної кількості підприємств за рік (рис. 1.3).

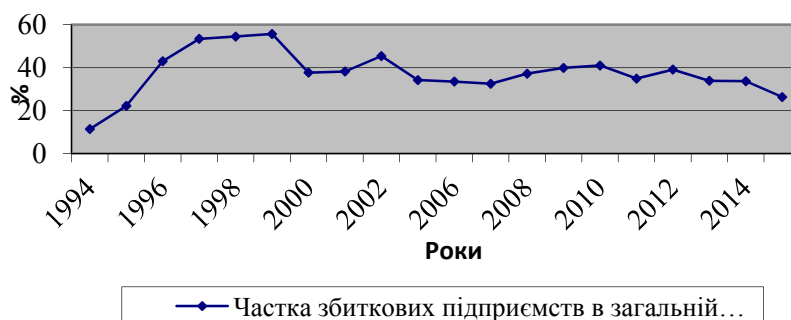

Рис. 1.3. Частка кількості збиткових підприємств в Україні в загальній кількості підприємств за період 1997-2015 рр.

Якщо основними чинниками, що стримувати розвиток виробництва в Україні у 2005 р., згідно даних²⁸, були: недостатній попит; нестача робочої сили; фінансові обмеження. У 2013 р. вони посилювалися нестачею сировини, матеріалів та/або устаткування. У 2014-2015 р. посилювалися політичні фактори.

²⁸ Антоненко Г., Захаров А. Чи потрібна Україні промислово політика. Аналітична записка [Електронний ресурс]/ Г. Антоненко, А. Захаров. – 10.08.2015 р. – Режим доступу: http://ces.org.ua/wp-content/uploads/2015/07/ces_industrial_policy_20150810_ukr.pdf.

Вищезазначена тенденція кількості збанкрутілих вітчизняних підприємств свідчить про те, що більшість з них на постійну зміну зовнішніх умов реагують із запізненням та не можуть адаптуватися до таких стрімких перетворень в економіці країни. Але все ж таки можна побачити певні заходи адаптації вітчизняних підприємств до зміни зовнішніх умов, які є різними і використовувались в певний період розвитку країни (табл. 1.3).

Таблиця 1.3

Заходи адаптації вітчизняних підприємств до зміни зовнішніх умов

Часовий період	Назва періоду	Заходи адаптації підприємств до зміни зовнішніх умов
До 1991 р.	Період планової економіки	Адаптація не потрібна.
1991-2000 рр.	Період трансформації економіки, формування нової ринкової моделі	Формування не державних підприємств; формування малих підприємств, об'єднань підприємств; зміна організаційної структури та структури управління підприємством; створення нових відділів в структурі підприємства (маркетингу, реклами); формування торгових марок (брендів).
2001-2007 рр.	Період розвитку й зміцнення ринкової моделі	Формування нових відділів в структурі підприємства (логістики, стратегічного управління); створення торгово-збутових мереж, логістичних комплексів.
2008-2009 рр.	Глобальна фінансово-економічна криза	Скорочення персоналу, ліквідація відділів, призупинення програм розвитку та інноваційних проектів, злиття і поглинання.
2010-2012 рр.	Посткризовий період	Формування мікропідприємств; сертифікація продукції.
2013-2014 рр.	Внутрішня фінансово-економічна криза	Скорочення персоналу, ліквідація відділів, призупинення програм розвитку та інноваційних проектів, злиття і поглинання.
2015 р. – т. час	Період євроінтеграції	Формування нових відділів в структурі підприємства (зовнішньо-економічної діяльності, фінансово-економічної безпеки); пошук шляхів виходу підприємств на міжнародні ринки; сертифікація підприємств за міжнародними стандартами.

У період трансформації економіки, формування нової ринкової моделі (1991-2000 рр.) використовувалися такі заходи адаптації підприємств, як:

1. Створення нових видів недержавних підприємств:

З переходом до ринкових умов утворилися нові види вітчизняних підприємств (що регламентується ст. 63 Господарського Кодексу України), а саме:

- приватне підприємство, що діє на основі приватної власності громадян чи суб'єкта господарювання (юридичної особи);
- підприємство, що діє на основі колективної власності (підприємство колективної власності);
- комунальне підприємство, що діє на основі комунальної власності територіальної громади;
- підприємство, засноване на змішаній формі власності (на базі об'єднання майна різних форм власності).

Залежно від способу заснування та формування статутного капіталу в Україні почали діяти унітарні та корпоративні підприємства.

Унітарне підприємство створюється одним засновником, який виділяє необхідне для того майно, формує відповідно до закону статутний капітал, не поділений на частки (паї), затверджує статут, розподіляє доходи, безпосередньо або через керівника, який ним призначається, керує підприємством і формує його трудовий колектив на засадах трудового найму, вирішує питання реорганізації та ліквідації підприємства.

Корпоративне підприємство утворюється, як правило, двома або більше засновниками за їх спільним рішенням (договором), діє на основі об'єднання майна та/або підприємницької чи трудової діяльності засновників (учасників), їх спільного управління справами, на основі корпоративних прав, у тому числі через органи, що ними створюються, участі засновників (учасників) у розподілі доходів та ризиків підприємства.

2. Формування об'єднань підприємств

Починаючи з 1991 року вітчизняні підприємства отримали право на добровільних засадах об'єднувати свою господарську діяльність на умовах і в порядку, встановлених ст. 70 Господарського Кодексу України. Поступово почали формуватися об'єднання підприємств – господарська організація, утворена у складі двох або більше підприємств з метою координації їх виробничої, наукової та іншої діяльності для вирішення спільних економічних

та соціальних завдань. В Україні сформувалися наступні види об'єднань підприємств (згідно ст. 119, 120 Господарського Кодексу України):

- господарське об'єднання – об'єднання підприємств, утворене за ініціативою підприємств, незалежно від їх виду, які на добровільних засадах об'єднали свою господарську діяльність і діють на основі установчого договору та/або статуту, який затверджується їх засновниками;

- державне (комунальне) господарське об'єднання – об'єднання підприємств, утворене державними (комунальними) підприємствами за рішенням Кабінету Міністрів України або, у визначених законом випадках, рішенням міністерств (інших органів, до сфери управління яких входять підприємства, що утворюють об'єднання), або рішенням компетентних органів місцевого самоврядування;

- асоціація – договірне об'єднання, створене з метою постійної координації господарської діяльності підприємств, що об'єдналися, шляхом централізації однієї або кількох виробничих та управлінських функцій, розвитку спеціалізації і кооперації виробництва, організації спільних виробництв на основі об'єднання учасниками фінансових та матеріальних ресурсів для задоволення переважно господарських потреб учасників асоціації;

- корпорація – договірне об'єднання, створене на основі поєднання виробничих, наукових і комерційних інтересів підприємств, що об'єдналися, з делегуванням ними окремих повноважень централізованого регулювання діяльності кожного з учасників органам управління корпорації;

- консорціум – тимчасове статутне об'єднання підприємств для досягнення його учасниками певної спільної господарської мети (реалізації цільових програм, науково-технічних, будівельних проектів тощо);

- концерн – статутне об'єднання підприємств, а також інших організацій, на основі їх фінансової залежності від одного або групи учасників об'єднання, з централізацією функцій науково-технічного і виробничого розвитку, інвестиційної, фінансової, зовнішньоекономічної та іншої діяльності.

3. Зміна організаційної структури та структури управління підприємством.

Державні підприємства з командним методом управління в процесі приватизації і роздержавлення перейшли до використання економічного методу управління. Бюрократична структура управління поступово була реорганізована в лінійно-функціональну структуру, пізніше в матричну та дивізіональну. Командний метод управління поступово було замінено на демократичний. Формування управлінських рішень на підприємстві стало колегіальним.

4. Створення нових відділів в структурі підприємства

Перехід підприємств до ринкових умов господарювання та отримання самостійності у веденні діяльності зумовили необхідність до детального вивчення та моніторингу ринку, а створення великої кількості підприємств – посилили конкуренцію. Такі умови спонукали до створення в структурі підприємства нових відділів – маркетингу та реклами.

5. Різноманіття підприємств, що функціонують на ринку та посилення конкуренції спонукали до необхідності виділення конкретного підприємства з маси конкурентів та фокусуванні на споживачах. Так почали формуватися власні торгові марки (бренди).

У період розвитку й зміцнення ринкової моделі (2001-2007 рр.) до вищезазначених додалися нові заходи адаптації, а саме:

1. Розвиток новостворених підприємств та нарощування обсягів виробництва зумовив необхідність забезпечення безперебійної реалізації продукції. Тому в структурі вітчизняних підприємств почали створюватися відділи логістики та формуватися власна збутова мережа.

2. Почали формуватися торгово-збутові мережі та підприємства, що надають транспортно-логістичні послуги – логістичні комплекси

3. Замислення над перспективами подальшого розвитку підприємства та перехід від короткострокового до довгострокового планування зумовив до

створення в структурі вітчизняних підприємств відділу стратегічного управління (стратегічного менеджменту).

2008-2009 рр. стали періодом глобальної фінансово-економічної кризи в світі, яка торкнулася і вітчизняних підприємств. Намагаючись функціонувати в кризових умовах застосовувалися наступні заходи адаптації:

1. Відмова від виробництва нерентабельних видів товарів шляхом скорочення асортименту продукції.

2. Скорочення надлишкової робочої сили.

3. Відмова від неефективних каналів розподілу ресурсів.

4. Продаж найменш ефективних частин бізнесу.

5. Призупинення програм розвитку та інноваційних проектів.

6. Злиття і поглинання.

У посткризовий період 2010-2012 рр. застосовувалися наступні заходи адаптації:

1. Виділилася окрема група підприємств – мікропідприємства. Мікропідприємства – це суб'єкти підприємницької діяльності, обсяг річного доходу, еквівалент у євро за середньорічним курсом НБУ яких не перевищує 2 млн. євро, а кількість працюючих становить до 10 осіб (що регламентується Законом України від 22.03.2012 р. №4618-VI «Про розвиток та державну підтримку малого і середнього підприємництва в Україні») ²⁹.

2. Активізується процес стандартизації та сертифікації продукції відповідно до стандартів ISO-9000.

Починаючи з 2015 р. Україна активно рухається шляхом євроінтеграції, який обов'язково повинен кореспондуватися з впливом сучасних глобалізаційних процесів як на економіку країни в цілому, так і на кожний окремий суб'єкт господарювання.

²⁹ Закон України «Про розвиток та державну підтримку малого і середнього підприємництва в Україні» від 22.03.2012 р. №4618-VI. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://online.dtki.ua/Book/%C2%AB%D0%94%D0%9A%C2%BB%20%E2%84%9621.epub/navPoint-3>.

Глобалізація – це сучасна форма міжнародних відносин, яка характеризується поширенням взаємозалежності між країнами в економічній, політичній і культурній сферах практично на всю земну кулю³⁰.

На думку Уразова А.У., Саука І.В., Вікарчука О.І. глобалізація (від франц. global — «всезагальний», такий, що охоплює усю земну кулю») – складний, багатогранний процес, який охоплює усі сторони суспільного розвитку і втілюється у зростаючій взаємозалежності країн світу в результаті формування єдиного всесвітнього господарського простору³¹.

Глобалізація – тривалий процес інтеграції національних економік світу з метою розв’язання глобальних проблем світу³².

Глобалізація – складне явище взаємозалежності економік, що виникає у зв’язку з обміном товарів і послуг та потоками капіталів³³.

Глобалізація – це результат певної політики³⁴. На думку відомого соціолога М. Кастельса, становлення глобальної економіки відбувалося завдяки діяльності урядів країн «великої сімки» та контрольованих ними міжнародних інститутів – Міжнародного валютного фонду (МВФ), Світового банку (СБ), ГАТТ/СОР. Основи глобалізації було закладено політикою, здійснюваною зазначеними урядами та організаціями у дусі так званого Вашингтонського консенсусу, тобто політикою дерегуляції, лібералізації і приватизації³⁵. Узагальнення наукових підходів до поняття глобалізація представлено в табл. 1.4.

Термін «глобалізація» почали використовувати в науковій думці в кінці ХХ століття. Вперше його запропонував використовувати Р. Робертсон у 1983 році. Прийнято виділяти три періоди формування глобалізаційних процесів (табл. 1.5).

³⁰ Волович О.О. Глобалізація: переваги і загрози для нашої країни [Електронний ресурс] / О.О. Волович. – Національний інститут стратегічних досліджень. – Режим доступу: <http://od.niss.gov.ua/articles/485/>.

³¹ Уразов А.У., Саук І.В., Вікарчук О.І. Основи економічної теорії [текст] навч. посібн. / А.У. Уразов, І.В. Саук, О.І. Вікарчук. – К.: Центр учбової літератури. – 2013. – 312 с. – С. 283.

³² Амеліна І.В., Попова Т.Л., Владимиров С.В. Міжнародні економічні відносини [текст] навч. посібн. [Електронний ресурс] / І.В. Амеліна, Т.Л. Попова, С.В. Владимиров. – К.: Центр учбової літератури. – 2013. – 256 с. – с.197 – Режим доступу: http://www.dut.edu.ua/uploads/1_941_87386315.pdf.

³³ Там само.

³⁴ Сучасна економіка [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://library.if.ua/book/64/4_754.html.

³⁵ Там само.

Наукові підходи до поняття «глобалізація»

Назва підходу	Сутність	Автор
як сучасна форма міжнародних відносин	це сучасна форма міжнародних відносин, яка характеризується поширенням взаємозалежності між країнами в економічній, політичній і культурній сферах практично на всю земну кулю	Волович О. О. ³⁶
як процес	(від франц. global — «всезагальний», такий, що охоплює усю земну кулю) – складний, багатогранний процес, який охоплює усі сторони суспільного розвитку і втілюється у зростаючій взаємозалежності країн світу в результаті формування єдиного всесвітнього господарського простору	Уразов А.У., Саук І.В., Вікарчук О.І. ³⁷
	тривалий процес інтеграції національних економік світу з метою розв'язання глобальних проблем світу	Амеліна І.В., Попова Т.Л., Владимиров С.В. ³⁸
як складне явище	складне явище взаємозалежності економік, що виникає у зв'язку з обміном товарів і послуг та потоками капіталів	Амеліна І.В., Попова Т.Л., Владимиров С.В. ³⁹
як результат політики	це результат певної політики	Сучасна економіка ⁴⁰

Подальші дослідження глобалізаційних процесів призвели до появи нової галузі наукового знання, що отримав назву «глобалістика».

На думку Воловича О.О. глобалізація здійснює потужний вплив на всі сторони життєдіяльності суспільств, як комплексне геополітичне, гео економічне і геокультурне явище.

Причинами формування глобалізаційних процесів є:

1. Прискорення науково-технічного прогресу, стрімкий розвиток нових технологій, які докорінно змінюють всю систему світових соціально-економічних відносин.

2. Виникнення та загострення загальнолюдських проблем, вирішення яких є важливим з точки зору збереження людської цивілізації.

³⁶ Волович О. О. Праця, зазначена на с. 62.

³⁷ Уразов А.У., Саук І.В., Вікарчук О.І. Праця, зазначена на с. 62.

³⁸ Амеліна І.В., Попова Т.Л., Владимиров С.В. Праця, зазначена на с. 62.

³⁹ Там само.

⁴⁰ Сучасна економіка. Праця, зазначена на с. 62.

3. Процес інтернаціоналізації, що призводить до поглиблення співробітництва між країнами та посилення їх взаємозалежності.

Таблиця 1.5

Періоди формування глобалізаційних процесів

Період	Тривалість періоду	Характеристика періоду	Особливості
1	XVI-XVIII століття	Великі географічні відкриття XVI століття, заснування перших чартерних компаній, перші міжнародні угоди.	Первинна економіка: домінування сільського господарства, видобувного та сировинного виробництва.
2	XIX – 70-ті роки XX століття	Промислова революція та індустріалізація: запровадження механізації праці, винайдення парового двигуна, розвиток електротехнічного та важкого машинобудування.	Вторинна економіка: запровадження механізації праці, винайдення парового двигуна, розвиток електротехнічного та важкого машинобудування, формування переробної промисловості, машинобудування, зростання обсягів виробництва товарів, послуг, доходів, розподіл країн на індустріально розвинені та нерозвинені.
3	з 70-х років XX століття	Революційні зміни у науково-технологічній транспортно-комунікаційній інформаційній сферах; інформаційна революція.	Заміна індустріального способу виробництва постіндустріальним; саморегульовані і само-відтворювані виробничі процеси.

Ознаки процесу глобалізації:

1. Формування єдиних стандартів, цінностей і принципів, що покладено в основу функціонування світової економіки.

2. Заснування нових суб'єктів господарювання (транснаціональні компанії та транснаціональні банки) та міжрегіональних об'єднань (ЄС, НАФТА, МЕКРОУС, АСЕАН).

3. Зростання фінансової єдності та взаємозалежності фінансово-економічних систем країн світу.

4. Прискорення та спрощення процесів руху товарів, ресурсів та капіталів.

Процес глобалізації здійснює суперечливий вплив як на світову економіку в цілому, так і на окремі економіки держав. Він дає поштовх до економічного зростання світової економіки на основі:

- прискорення процесу розповсюдження нових технологій;
- підвищення ефективності використання різноманітних ресурсів за рахунок удосконалення механізму їх розподілу;
- підвищення якості життя і добробуту населення;
- поширення ідей демократії, гуманізму, захисту основних прав і свобод людини.

В той же час процес глобалізації породжує певні загрози для світової економіки, а саме:

- поглиблення розриву і поширення нерівності в соціально-економічному розвитку країн світу;
- втрата національної унікальності кожної окремої країни, підпорядкування її до міжнародних стандартів;
- зростання конфліктів різних масштабів та характеру;
- зростання розриву між фінансовими і товарними ринками;
- створення міжнародних злочинних картелів;
- поширення міжнародного тероризму.

Процес глобалізації відбувається під впливом різноманітних чинників. На думку Воловича О.О. основним чинником розвитку глобалізації є науково-технічна революція, особливо розвиток світової системи інформації та поширення Інтернету.

Амеліна І.В., Попова Т.Л., Владимиров С.В. до глобалізаційних чинників додають ще загострення проблем, що є загальними для всіх людей і країн світу та є важливими з точки зору збереження і розвитку людства⁴¹.

На думку Уразова А.У., Саука І.В., Вікарчука О.І. до глобалізаційних чинників відносяться: поглиблення міжнародного поділу праці, подальший

⁴¹ Амеліна І.В., Попова Т.Л., Владимиров С.В. Праця, зазначена на с. 62.

розвиток інтернаціоналізації виробництва; науково-технічний прогрес, революція в інформаційних технологіях; розвиток міжнародної інфраструктури, нових поколінь транспорту і зв'язку; геоекономічні та геополітичні трансформації, пов'язані із розпадом соціалістичної системи та посиленням ринкової уніфікації сучасного світу; послаблення ролі традицій, соціальних зв'язків і звичаїв, інтернаціоналізація освіти, культурного простору тощо⁴².

Процес глобалізації породжує новий клас всесвітніх проблем, що отримали назву глобальні проблеми. Глобальні проблеми – це проблеми, пов'язані з природно-антропогенними явищами, що виникли у процесі розвитку сучасної цивілізації і мають загальнопланетарний характер як за своїми масштабами та значенням, так і за способами вирішення⁴³.

Уразов А.У., Саук І.В., Вікарчук О.І. запропонували класифікувати глобальні проблеми на три групи: проблеми взаємодії природи і суспільства, проблеми суспільних взаємовідносин, проблеми розвитку людини та забезпечення її майбутнього. Кожна група в свою чергу поділяється конкретні проблеми, а саме:

1. Проблеми взаємодії природи і суспільства:

- забезпечення людства сировиною, енергією, продовольством;
- збереження навколишнього природного середовища;
- раціонального використання ресурсів Світового океану;
- мирного освоєння космічного простору;
- погіршення екологічної ситуації;
- глобальне потепління.

2. Проблеми суспільних взаємовідносин:

- періодичні глобальні фінансово-економічні кризи;
- гонка озброєнь і розповсюдження зброї масового ураження;
- загроза світової термоядерної війни та забезпечення миру;

⁴² Уразов А.У., Саук І.В., Вікарчук О.І. Праця, зазначена на с. 62.

⁴³ Там само.

- роззброєння і конверсія;
- подолання економічної відсталості частини регіонів та країн світу;
- виникнення регіональних та міжнародних конфліктів;
- посилення взаємозалежності між «багатими» і «бідними» країнами;
- контрабанда товарів;
- поглиблення співробітництва між країнами.

3. Проблеми розвитку людини та забезпечення її майбутнього:

- пристосування людини до умов природного і соціального середовища, що змінюється під впливом науково-технічного прогресу;
- нерівномірне і неконтрольоване зростання населення в одних країнах і його катастрофічне зменшення в інших;
- нелегальна міграція населення;
- торгівля людьми;
- наркоманія, СНІД, лихоманка Ебола та інші невиліковні захворювання та епідемії;
- боротьба з міжнародною злочинністю, наркобізнесом, тероризмом;
- поширення релігійного екстремізму
- демократизація та охорона прав людини;
- брак продовольства та питної води.

Щорічно кількість та глибина глобальних проблем людства не зменшується, а тільки збільшується.

У дослідженні⁴⁴ глобалізаційні чинники поєднано у три групи:

1. Техніко-економічні:

- нові інформаційні технології – глобальна комп'ютерна, радіо- та телевізійна мережа;
- нові суб'єкти господарювання – транснаціональні компанії та транснаціональні банки;
- міжрегіональні об'єднання – ЄС, НАФТА, МЕКРОУС, АСЕАН;

⁴⁴ Сучасна економіка. Праця, зазначена на с. 62.

- перехід більшості країн світу до ринкових умов господарювання.

2. Політико-силові:

- провідна роль США в антикризовому менеджменті, рятуючи провідних інвесторів від банкрутства, підтримка неплатоспроможних ТНК, запобігання краху валют та фінансової системи шляхом використання зазначених ресурсів та використання міжнародних інституцій (МВФ, СБ);
- експортна експансія країн та регіональних утворень;
- військово-політичні експансії за допомогою НАТО;
- створення США і ЄС нової доктрини НАТО.

3. Соціально-психологічні:

- експансія та поширення через засоби масової інформації ліберально-демократичних цінностей західного суспільства;
- експансія західної культури, що підриває культурні цінності незахідних цивілізацій.

Таким чином, можемо систематизувати та поєднати глобалізаційні чинники в наступні групи:

I. Глобальні (міжнародні):

1. Глобальні економічні:

- формування нових суб'єктів господарювання – транснаціональних компаній та транснаціональних банків;
- формування міжрегіональних об'єднань – ЄС, НАФТА, МЕКРОУС, АСЕАН;
- перехід більшості країн світу до ринкових умов господарювання;
- експортна експансія країн та регіональних утворень;
- періодичні глобальні фінансово-економічні кризи;
- економічна відсталість частини регіонів та країн світу;
- часті регіональні та міжнародні конфлікти;
- посилення взаємозалежності між «багатими» і «бідними» країнами;
- контрабанда товарів;

- поглиблення співробітництва між країнами;
- поглиблення міжнародного поділу праці, подальший розвиток інтернаціоналізації виробництва.

2. Глобальні техніко-технологічні:

- розробка та впровадження нових інформаційних технологій – глобальна комп'ютерна, радіо- та телевізійна мережа;
- розвиток міжнародної інфраструктури, нових поколінь транспорту і зв'язку;
- науково-технічна революція та прискорення науково-технічного прогресу

3. Глобальні суспільні:

- експансія та поширення ліберально-демократичних цінностей західного суспільства;
- експансія західної культури, що підриває культурні цінності незахідних цивілізацій;
- нерівномірне і неконтрольоване зростання населення в одних країнах і його катастрофічне зменшення в інших;
- нелегальна міграція населення;
- торгівля людьми;
- наркоманія, СНІД, лихоманка Ебола та інші невиліковні захворювання та епідемії;
- міжнародна злочинність, наркобізнес, тероризм;
- релігійний екстремізм;
- демократизація та охорона прав людини;
- послаблення ролі традицій, соціальних зв'язків і звичаїв, інтернаціоналізація освіти, культурного простору.

4. Глобальні природно-географічні:

- зміна природно-географічного середовища під впливом науково-технічного прогресу;

- брак продовольства та питної води;
- забезпечення людства сировиною, енергією;
- збереження навколишнього природного середовища;
- раціональне використання ресурсів Світового океану;
- мирне освоєння космічного простору;
- погіршення екологічної ситуації;
- глобальне потепління.

5. Глобальні політико-силові:

- провідна роль США на світовому ринку;
- військово-політичні експансії за допомогою НАТО;
- створення США і ЄС нової доктрини НАТО;
- гонка озброєнь і розповсюдження зброї масового ураження;
- загроза світової термоядерної війни та забезпечення миру;
- роззброєння і конверсія.

II. Національні:

1. Макроекономічні.
2. Макро- техніко-технологічні.
3. Макросоціальні.
4. Макрокультурні.
5. Макро- природно-географічні.
6. Макрополітичні.

III. Галузеві.

Процес глобалізації породжує новий клас всесвітніх проблем, які через глобалізаційні чинники здійснюють вплив на світовому, міжнародному, національному, регіональному та мікро- рівні (рівні підприємств).

Вплив процесу глобалізації на ефективність діяльності вітчизняних підприємства зумовлюється формуванням наступних проблем^{45 46}:

⁴⁵ Аналітична доповідь до Щорічного Послання Президента України до Верховної Ради України «Про внутрішнє та зовнішнє становище України в 2016 році». – К. : НІСД, 2016. – 688 с.

⁴⁶ Стратегія економічного і соціального розвитку України (2004-2015 роки) «Шляхом європейської інтеграції» / авт. кол.: А.С. гальчинський, В.М. Геєць та ін., Нац. ін.-т стратег. дослідж., Ін-т екон.

1. Вузкість внутрішнього ринку, який не створює належних стимулів для інвестування у вітчизняні підприємства як з боку вітчизняних, так і з боку іноземних інвесторів.

2. Несприятливий інвестиційний клімат, який через незавершеність інституційних перетворень, надмірне втручання державних органів у господарську діяльність, корупцію, низький рівень розвитку ринкової інфраструктури відвертає від вітчизняних підприємств основні потоки капіталів.

3. Нераціональна структура експорту на міжнародні ринки. Україна експортує на міжнародні ринки ті товари та послуги (харчові продукти, руди, метали, передусім чорні, транспортні послуги), що є відносно мало динамічними та характеризуються скороченням їхньої частки в глобальних продажах товарів та послуг.

4. Відсутність конкурентоспроможних, фінансово-потужних вітчизняних транснаціональних корпорацій.

5. Не використання стратегії глобального маркетингу та інвестицій, форм і методів реалізації великих міжнародних інвестиційних проектів.

6. Наявність бар'єрів на шляху виходу вітчизняних експортерів на міжнародні ринки.

7. Недостатнє впровадження у практику господарської діяльності міжнародних стандартів бухгалтерського та статистичного обліку.

8. Не включення вітчизняних суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності до міжнародних інформаційних мереж.

Вирішення вищезазначених проблем надасть змогу вітчизняним підприємствам поступово адаптуватись до впливу глобалізаційних процесів, підвищить їх конкурентоспроможність на регіональному та національному ринках, надасть поштовх до виходу на міжнародні ринки.